PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

UNIVERSITET TALABALARIDA INGLIZ TILIDA FIKRNI QAYTA IFODALASH (PARAPHRASING) KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Umaraliyeva Muxlisa Shavkatbekovna
Andijon Davlat Universiteti
Xorijiy tillar filologiyasi kafedrasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23188832

Annotatsiya. Maqolada universitet talabalarida ingliz tilida fikrni qayta ifodalash (paraphrasing) ko‘nikmasini rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari, akademik yozuvdagi o‘rni va uni o‘qitishning samarali usullari tahlil qilinadi. Parafrazlash manba mazmunini saqlagan holda leksik, grammatik va sintaktik jihatdan yangicha ifodalash, muallif g‘oyasini tushunib qayta tashkil etish hamda akademik halollik talablariga rioya qilishni taqozo etadigan murakkab kommunikativ kompetensiya sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda tahliliy, qiyosiy, kuzatuvga asoslangan metodik yondashuvlar qo‘llanib, universitet darslarida bosqichma-bosqich paraphrasing mashqlarini tashkil etish modeli taklif qilinadi. Natijalar mazkur ko‘nikmani muntazam rivojlantirish talabalarning lug‘at boyligi, grammatik moslashuvchanligi, matnni anglash, tanqidiy fikrlash va mustaqil akademik yozuv kompetensiyasini kuchaytirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: paraphrasing, akademik yozuv, ingliz tili, qayta ifodalash, akademik halollik, lug‘at boyligi, sintaktik transformatsiya, universitet talabalari.

KIRISH

Globallashuv, xalqaro akademik mobillik va ingliz tilining ilm-fan tili sifatidagi mavqei universitet talabalaridan faqat til birliklarini bilishni emas, balki manbalar bilan mustaqil ishlash, o‘qilgan fikrni tushunish va uni yangi shaklda ifodalashni ham talab etmoqda. Ayniqsa, esse, referat, kurs ishi, ilmiy maqola va bitiruv malakaviy ishlarini tayyorlashda talabalar boshqa muallif g‘oyalarini to‘g‘ri integratsiya qilishi kerak. Shu jihatdan paraphrasing – ya’ni asl fikrning mazmunini saqlagan holda uni boshqa leksik-grammatik vositalar yordamida qayta ifodalash – akademik yozuvning tayanch ko‘nikmalaridan biri hisoblanadi (1,2).

Parafrazlash ko‘pincha oddiy sinonim almashtirish bilan tenglashtiriladi. Biroq bunday yondashuv mazmuniy va uslubiy xatolarga olib kelishi, hatto matn tashqi ko‘rinishda o‘zgargan bo‘lsa-da, uning tuzilishi asl manbaga haddan tashqari yaqin bo‘lib qolishi mumkin. Zamonaviy metodik yondashuvlarda paraphrasing o‘qib tushunish, asosiy g‘oyani ajratish, muhim va ikkilamchi axborotni farqlash, gap strukturasini o‘zgartirish, grammatik kategoriyalarni transformatsiya qilish, sinonimik va kontekstual vositalarni tanlash hamda manbaga havola berishni birlashtiruvchi ko‘p bosqichli faoliyat sifatida qaraladi (1,3).

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida xorijiy tillarni o‘qitishda kommunikativlik, mustaqil ta’lim, yozma nutq va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan metodik izlanishlar kuchaymoqda. Mahalliy tadqiqotlarda talabalar yozuv malakalarini takomillashtirish, og‘zaki va yozma kommunikatsiyada mustaqil fikrlashni shakllantirish hamda akademik nutq strategiyalarini o‘rgatish

muhim vazifa sifatida ko‘rsatilgan (4,5). Shu sababli universitet talabalarida ingliz tilida paraphrasing ko‘nikmasini maqsadli rivojlantirish pedagogik jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi – universitet talabalarida ingliz tilida fikrni qayta ifodalash ko‘nikmasini rivojlantirishning samarali metodik usullarini tizimlashtirish va ularni dars jarayoniga tatbiq etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot vazifalari paraphrasingning tarkibiy komponentlarini aniqlash, talabalar yo‘l qo‘yadigan tipik xatolarni tasniflash, mashqlar ketma-ketligini ishlab chiqish va baholash mezonlarini belgilashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR

Mazkur ish metodik-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, oliy ta’limda ingliz tili va akademik yozuvni o‘qitishga oid mahalliy ilmiy-metodik manbalarni tahlil qilishga asoslandi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni kontent-tahlil qilish, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv natijalarini umumlashtirish, mashqlarni didaktik ketma-ketlikda modellashtirish hamda kompetensiyaviy yondashuvdan foydalanildi. Paraphrasing ko‘nikmasi uch asosiy mezon asosida baholandi: mazmuniy aniqlik, til vositalarining yangiligi va akademik halollik talablariga moslik (1,6).

Metodik modelda “anglash – ajratish – transformatsiya – tekshirish – havolalash” ketma-ketligi asos qilib olindi. Birinchi bosqichda talaba original gap yoki paragrafni to‘liq anglaydi; ikkinchi bosqichda asosiy semantik birliklarni ajratadi; uchinchi bosqichda leksik va grammatik transformatsiyalar yordamida fikrni qayta tuzadi; to‘rtinchi bosqichda yangi matnning ma’no jihatdan asl manbaga mosligini tekshiradi; beshinchi bosqichda esa manbani to‘g‘ri ko‘rsatadi. Bunday algoritm talabani faqat so‘z almashtirishdan mazmuniy qayta ishlashga olib o‘tadi (2,7).

NATIJALAR

Tahlil natijalari paraphrasingni samarali o‘rgatish uchun talabalarning til darajasiga mos, bosqichma-bosqich murakkablashadigan mashqlar tizimi zarurligini ko‘rsatdi. Boshlang‘ich bosqichda sinonim tanlash, so‘z turkumini o‘zgartirish, faol nisbatni majhul nisbatga yoki aksincha aylantirish, qo‘shma gapni sodda gaplarga ajratish kabi lokal transformatsiyalar foydali. Keyingi bosqichda esa talaba butun gap yoki paragrafning informatsion markazini aniqlab, mazmunni boshqa sintaktik model orqali ifodalashi lozim. Eng yuqori bosqichda bir nechta manbadagi g‘oyalarni umumlashtirish va yangi akademik paragraf yaratish vazifalari beriladi (1,3,6).

Amaliy kuzatuvlarda talabalar orasida uchta tipik muammo ko‘p uchraydi: birinchisi, faqat ayrim so‘zlarni sinonim bilan almashtirish; ikkinchisi, original gapning sintaktik strukturasi va so‘z tartibini saqlab qolish; uchinchisi, qayta ifodalangan fikrga manba havolasini bermaslik. Bunday holatlar talabaning mazmunni yetarlicha qayta ishlamaganini ko‘rsatadi va “patchwriting”ga yaqin holatni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi mahsulotni emas, jarayonni ham baholashi, ya’ni talabaning qanday transformatsiyalarni qo‘llaganini izohlattirishi maqsadga muvofiq (1,2).

1-jadval. Universitet talabalarida paraphrasing ko‘nikmasini rivojlantirish bosqichlari

Bosqich	Asosiy faoliyat	Mashq namunasi	Kutiladigan natija
1. Anglash	Original matn mazmunini tushunish	Asosiy g‘oya va tayanch so‘zlarni ajratish	Mazmunni aniq idrok etish
2. Leksik transformatsiya	Kontekstual sinonim va so‘z turkumlaridan foydalanish	important → significant; analyse → analysis	Leksik moslashuvchanlik
3. Grammatik transformatsiya	Gap qurilishini o‘zgartirish	Active ↔ Passive; clause ↔ phrase	Sintaktik xilma-xillik
4. Mazmuniy qayta tuzish	Axborot tartibini qayta tashkil etish	Sabab–natija yoki umumiy–xususiy model	Mustaqil ifoda
5. Tekshirish va havolalash	Ma’no va akademik halollikni nazorat qilish	Original bilan qiyoslash va manbani ko‘rsatish	Plagiat xavfini kamaytirish

Jadvalda ko‘rsatilganidek, paraphrasing ko‘nikmasini shakllantirish bir martalik topshiriq emas, balki reproduktiv mashqlardan produktiv akademik yozuvga o‘tuvchi izchil jarayondir. Talaba dastlab kichik til birliklari ustida ishlaydi, keyin esa butun fikrning mantiqiy strukturasini qayta tashkil etishga o‘tadi. Bu jarayonda o‘qituvchi tayyor “to‘g‘ri javob”ni berishdan ko‘ra, turli maqbul variantlarni muhokama qilishi kerak. Chunki bir fikrni mazmunni buzmagan holda bir necha usulda ifodalash mumkin va aynan shu xilma-xillik talabaning til kompetensiyasi rivojlanganini ko‘rsatadi (3,5).

Samarali mashqlardan biri “read–cover–restate–compare” usulidir. Talaba avval qisqa matnni o‘qiydi, so‘ng originalni yopadi va mazmunni o‘z so‘zlari bilan qayta yozadi. Shundan keyin original bilan qiyoslab, qaysi leksik yoki sintaktik elementlar haddan tashqari o‘xshash qolganini aniqlaydi. Bu usul xotiraga emas, mazmunni anglashga tayangan holda yangi ifoda yaratishga yordam beradi. Ikkinchi samarali usul – “multiple paraphrase”, ya’ni bir gap uchun ikki yoki uch xil qayta ifoda yaratish. Bu topshiriq talabaning alternativ grammatik konstruksiyalar va kontekstual sinonimlardan foydalanish qobiliyatini kengaytiradi (2,7).

Raqamli vositalardan foydalanish ham foydali, biroq ular o‘qituvchi nazoratisiz asosiy vositaga aylantirilmasligi kerak. Avtomatik qayta yozish servislaridan olingan variantlar ba’zan mazmunni toraytirishi, uslubiy notabiiylik yoki terminologik xatolar keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli raqamli vosita natijasi “tayyor matn” emas, balki tahlil materiali sifatida ishlatilishi maqsadga muvofiq: talaba avtomatik variantni original bilan qiyoslaydi, noto‘g‘ri semantik siljishlarni aniqlaydi va yaxshilangan insoniy variant yaratadi. Bu yondashuv raqamli savodxonlik bilan akademik halollikni uyg‘unlashtiradi (1,8).

MUHOKAMA

Paraphrasing ko‘nikmasining rivojlanishi talabalar akademik savodxonligiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Birinchidan, talaba matnni yuzaki emas, mazmuniy darajada o‘qishga majbur bo‘ladi. Ikkinchidan, bir fikrni qayta ifodalash uchun u faol lug‘atidan sinonim, antonim, derivatsion shakl va

akademik kollokatsiyalarni tanlaydi. Uchinchidan, grammatik strukturalarni qayta qurish orqali sintaktik kompetensiya mustahkamlanadi. To‘rtinchidan, manba fikrini o‘z matniga moslashtirish jarayoni mantiqiy bog‘lanish va matn koherentligini kuchaytiradi. Bu xususiyatlar paraphrasingni alohida texnik ko‘nikmadan ko‘ra, akademik yozuvning integrativ komponenti sifatida qarash zarurligini ko‘rsatadi (4,6,9).

O‘zbekiston universitetlarida paraphrasingni o‘qitishda fanlararo integratsiya alohida ahamiyatga ega. Mazkur ko‘nikma faqat “Academic Writing” yoki “Practical English” darslari bilan cheklanmasdan, kasbiy ingliz tili, metodika, lingvistika va ilmiy-tadqiqot metodologiyasi fanlarida ham muntazam qo‘llanishi kerak. Masalan, talaba mutaxassislikka oid kichik ilmiy matndan bir paragrafni qayta ifodalaydi, so‘ng o‘z variantini terminologik aniqlik, grammatika, mazmun va manbaga havola mezonlari bo‘yicha o‘zaro baholaydi. Peer-review elementi talabalarda tahrir qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi (5,7).

Baholash mezonlari aniq va oldindan ma’lum bo‘lishi zarur. Tavsiya etiladigan rubrikada mazmunni saqlash – 30 foiz, leksik yangilanish – 20 foiz, grammatik va sintaktik transformatsiya – 20 foiz, matnning tabiiyligi va bog‘liqligi – 15 foiz, havola va akademik halollik – 15 foiz ulushda baholanishi mumkin. Bunday rubrika talabaning faqat nechta so‘zni almashtirganiga emas, balki qayta ifodaning sifatiga e’tibor qaratadi. Shu bilan birga, paraphrasing topshiriqlarining murakkabligi CEFR darajalariga mos ravishda oshirib borilishi lozim: B1 darajada qisqa va sodda gaplar, B2 darajada murakkab gap va paragraf, C1 darajada esa bir necha manbani sintez qiluvchi vazifalar berish maqsadga muvofiq.

Metodik nuqtai nazardan, paraphrasingni o‘rgatishning eng muhim sharti – “formadan mazmunga” emas, “mazmundan yangi forma tomon” harakat qilishdir. Talaba avval originalning nimani anglatishini tushunmasa, eng ko‘p sinonim ishlatgan taqdirda ham sifatli parafraz yarata olmaydi. Shu bois mashg‘ulotlarda “What does the author mean?” savoli “Which words can be replaced?” savolidan oldin qo‘yilishi kerak. Bu didaktik tamoyil mazmuniy anglashni markazga qo‘yadi va yuzaki patchwriting xavfini kamaytiradi (1,2).

Amaliy jihatdan har bir mavzu doirasida 10–15 daqiqalik qisqa paraphrasing topshiriqlarini muntazam kiritish uzoq vaqt oralig‘ida bir martalik katta vazifadan ko‘ra samaraliroq bo‘lishi mumkin. Bunday mikro-topshiriqlar lug‘at, grammatika, o‘qib tushunish va yozuv mashg‘ulotlarini o‘zaro bog‘laydi. O‘qituvchi talabalar portfoliolarida dastlabki va takomillashtirilgan variantlarni saqlatib borishi orqali individual rivojlanishni kuzatishi, talaba esa o‘zining qaysi transformatsiya turlarida ko‘proq xatoga yo‘l qo‘yayotganini anglab borishi mumkin. Natijada paraphrasing nazariy tushuncha emas, muntazam qo‘llanadigan akademik strategiyaga aylanadi (6,9).

Shuningdek, qayta aloqa shakli ham ko‘nikmaning barqaror rivojlanishida muhimdir. Faqat grammatik xatolarni belgilash paraphrasingning mohiyatini to‘liq ochmaydi. O‘qituvchi izohlarida “mazmun saqlanganmi?”, “qaysi strukturaviy o‘zgarish qo‘llangan?”, “originalga haddan tashqari yaqin qism bormi?” kabi savollarga e’tibor qaratishi zarur. Talabaning birinchi variantni o‘qituvchi yoki tengdoshi fikri asosida ikkinchi marta qayta yozishi esa tahrir madaniyatini shakllantiradi. Bunda baholash yakuniy mahsulot bilan bir qatorda o‘zgarish dinamikasini ham qamrab olishi kerak (5,8).

Paraphrasing mashqlarini tashkil etishda matn tanlash ham natijaga sezilarli ta’sir qiladi. Dastlab talabalarga mazmuni aniq, hajmi kichik va terminologik yuklamasi mo‘tadil bo‘lgan matnlar berilishi, keyinchalik esa mutaxassislikka oid maqola parchalariga o‘tilishi maqsadga muvofiq. Matn talabaning til darajasidan juda yuqori bo‘lsa, u qayta ifodalash o‘rniga original birliklarni ko‘chirishga moyil bo‘ladi. Juda sodda matn esa sintaktik va leksik transformatsiya uchun yetarli imkoniyat bermaydi. Shuning uchun o‘qituvchi materialni mazmun, til murakkabligi va akademik registr mezonlari bo‘yicha saralashi lozim (3,4).

XULOSA

Universitet talabalarida ingliz tilida fikrni qayta ifodalash ko‘nikmasini rivojlantirish akademik yozuv, mustaqil fikrlash va akademik halollikni shakllantirishning muhim shartidir. Paraphrasingni samarali o‘qitish uchun uni oddiy sinonim almashtirish sifatida emas, balki matn mazmunini anglash, semantik birliklarni ajratish, leksik va grammatik transformatsiya qilish, fikr strukturasini qayta tashkil etish, natijani tekshirish hamda manbani to‘g‘ri ko‘rsatishdan iborat kompleks jarayon sifatida tashkil etish lozim.

Tahlil asosida universitet darslarida bosqichma-bosqich mashqlar, multiple paraphrase, read–cover–restate–compare, peer-review, rubrika asosida baholash va raqamli vositalarni tanqidiy tahlil qilish usullarini birgalikda qo‘llash tavsiya etiladi. Mazkur yondashuv talabalarning lug‘at boyligi va grammatik moslashuvchanligini kengaytiradi, matnni chuqur anglashga yordam beradi, manbalar bilan mustaqil ishlash madaniyatini shakllantiradi hamda ilmiy ishlarda plagiat xavfini kamaytiradi. Shunday qilib, paraphrasing ko‘nikmasi ingliz tilini oliy ta’limda o‘qitishning alohida epizodik mavzusi emas, balki akademik kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi uzluksiz metodik komponent sifatida qaralishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Normirzayeva, Z. X. q. (2025). Akademik ingliz tilida paraphrasing va plagiarism muammosi. Ta’lim va taraqqiyot ilmiy-uslubiy jurnali, 5-son.
2. Xolmirzayeva, F., & Xolmirzayeva, Z. (2026). Developing paraphrasing skills in students. Yosh olimlar, 4(32), 137–139.
3. Jalolov, J. J. (2012). Chet til o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.
4. Raxmanova, D. A. q. (2026). Ingliz tilini o‘qitishda talabalarning yozuv malakalarini rivojlantirish metodikasi (yurisprudensiya ta’lim yo‘nalishi misolida): avtoreferat. O‘zbekiston.
5. Otaxanova, D. M. (2025). Ingliz tilini o‘qitishda talabalarning og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish texnologiyasi (boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi misolida): avtoreferat. O‘zbekiston.
6. Hoshimov, O‘., & Yoqubov, I. (2003). Ingliz tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Sharq.
7. Namangan davlat universiteti. (2024). Ingliz tili o‘qitishda amaliy tadqiqot ko‘nikmalari: o‘quv-uslubiy material. Namangan: NamDU.
8. Ishmuhamedov, R. J., & Yuldashev, M. (2013). Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Nihol.
9. Tolipov, O‘. Q., & Usmonboyeva, M. (2006). Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent: Fan.